

AHMET HAMDİ TANPINAR'IN ŞİİRLERİNDE SIFATLAR VE SIFAT TAKIMLARI

İBRAHİM ZEKİ BURDURLU

Bir ozanın şiirlerinde yer alan sıfatların, sanatında nasıl bir güç olduğunu ya da ne kadar güçsüzlük yarattığını bilmek, örneklerle görerek, anlatım özelliğinin bir yönünü saptamak, her bakımdan yararlıdır.

Güzel şiirleriyle, *kendine özgü nitelikleriyle* Türk şiirinin bir yönünü güçlendiren Ahmet Hamdi Tanpınar'ın çoğu soyut olan söyleyişlerine dilbilgisi açısından şöyle bir bakmak istiyoruz. Zamanın dışına çıkma, görünen varlıklardan uzaklaşma; *loş aydınlıklarda yaşama*; düştü durumlar içinde bulunma; anılara bakarak onları bir daha yaşayamamanın acısını duyma; doğaya apayrı bir sezikle bakarak imgelerle yaşama; fizik ötesindeki evrenlerin güzel düşleriyle oyalanma; yaşanılmayan zamanlara özlem... gibi şiire çok yakışan duygulanmaları dile getiren Tanpınar'da doğanın renkleri, biçimleri önemli bir yer tutuyor. Bu nedenle de şiirlerinde imgelerin biçimlerle, renklerle resimleri yapılmaktadır. Hatta, doğanın somut varlığını veren dizelerinde de ayrı bir sezinin egemen durumda olduğunu görüyoruz.

Tanpınar, varlıkların renklerini, gerçekte olduğu gibi değil, kendine yansıyan renklerle duyar ve gösterir. İşte bu gösterişte önemli bir başarı vardır. Konuyu, kendi ufuklarından görür, onu ayrı bir güzellik sezgisiyle değiştirerek alır, iç evreninde dönüştürerek, yepyeni bir uyum ve resim olarak ortaya koyar. Bu verişte, sıfatların önemi büyüktür.

A. Hamdi Tanpınar, sıfatları çok seven bir ozandır. Somut varlıkları, soyut durumları kendine özgü sıfatlarla anlatmaktadır. O'nun doğayı alan sezmişlerinde apayrı bir güzellik vardır. Bu sezme gücüyle ortaya çıkan çok başarılı söyleyişlerinde yepyeni sıfatlar bulduk.

Sıfatlar, dilbilgisinin içindeki görevlerini, bir sanatçının eline geçtikten sonra çok çok aşarlar, bambaşka bir güç kazanırlar. Sanatçı, sıfatlara, dilbilgisi ödevlerinin dışında, daha önemli, daha değişik, daha güçlü ödevler verir. Niteleme sıfatlarının niteleme ödevleri, sanatçının sezgi gücünde, yeni söyleyişlerle yeniden doğar, bambaşka bir akışa girerek yeni bir anlam ve büyü kazanır. Günlük konuşmadaki "mavi boyunbağı, beyaz duvar, sarı çiçek, uzun boy, derin kuyu" takımları, şiirde, anlamlarının ötelere, sınırlarının dışına filiz veren, bambaşka güzellikler alan bir durum kazanırlar.

A. Hamdi Tanpınar, sözlükteki sıfatları, sözlük anlamlarının sınırları

İNİNDE BIRAKMAMIŞ, ONLARI DEĞİŞTİRMİŞ, HEPSİNE AYRI BİR NİTELEYİCİLİK GÜCÜ KAZANDIRMIŞTIR. BUNLARI, ÖRNEKLERLE AYRI AYRI GÖRELİM:

1) *Tek niteleme sıfatıyla ya da tek niteleme ve tek belirtme sıfatıyla yapılmış takımlar :*

A) *Somuta yakın olanlar :*

- Bir melek uyanmış *siyah geceden*
(Musiki)
- Kâh *çaplak bir omuz* sessiz düşecek
(Ayna)
- Mavi sularıyla* arkanda Boğaz
(Ayna)
- Bursa'da bir *eski cami avlusu*
Küçük şadırvanda şakırdayan su
(Mavi Maviydi Gökyüzü)
- Türbeler, camiler, *eski bahçeler*
.....
Yeşil Türbesini gezdik dün akşam
(Bursa'da Zaman)
- Her ufku tek başına bekleyen *eski çamlar*
(Bir Gün İcadiye'de)
-
Uykusuz geceleri içten kemiren hüznün
(Gül)
- Kuru yaprakların* telâşında güz
(Bırak Aydınlığa)
- Çok güzel bir uykudan* uyanmış gibi mahmur
(Deniz)
- Mavi gökle* giren rüzgâr
.....
- Uzayan yemyeşil dallar*
(Başka Bir Yıldızda)
- Bir açıldılar ve *ıssız gece*
Suda tekrarlandı, ilhamlı, engin
(Gezinti)
- Başbaşa uzandık günlerce *ıslak*
Çimenlerinde yaz bahçelerinin
(Hatırlama)
- Geceler küçük bahçede*
.....
- Sanki *mehtaplı gecede*
(Bütün Yaz)

Yemyeşil bir ağaç sarsıyor geniş
Kollarında ufkun dört duvarını
(Defne Dalı)

Serin rüzgârlara penceri aç
.....
Mahmur gözlerinde süzülün uykun
(Sabah)

Uzak selvilerin arkasında gün
(Uyanma)

Ve keskin çığlığı kuşların
(Deniz Ufkunda)

Selâm olsun bizden güzel dünyaya
(Selâm Olsun)

Mavi gökte kuşlar yine uçar mı
(Selâm Olsun)

Selâm olsun sonsun güneşe, aya
(Selâm Olsun)

Soğuk rüzgârlarda kuruldu evin
(Yollar Çok Erken)

Yukarıdaki örneklerde görülen sıfat takımlarında somut durumların, varlıkların nitelendiğini görüyoruz: “Mavi gök, güzel uyku, yemyeşil ağaç, serin rüzgâr” vb. Bunları, cümlelerin içinde tek başlarına anlamlı saymamak gerekir. Dizeler okunduğu zaman, bu takımların, diğer sözcüklerden de anlam kazandıkları görülmektedir.

B) *Soyutlar :*

Bir garip rüya rengiyle
(Ne İçindeyim Zamanın)

Yosunlu bir boşluktan
.....
Bu esrarlı müselleste
.....
Sızdıkça her düşünceden
Günlerin *kızıl meyvəsi*
(Yavaş Yavaş Aydınlanan)

İklimler dışında *ezelî bahar*
(Şiir)

Ve bu *ümitsiz uçuşların*
Doldurduğu akşam havası
(Deniz Ufkunda)

Ve *gülünç kuşlar* dallarda
(Sabaha Karşı)

Ürkek dalgaların omuzlarında
(Bir Gül Tazeliği)

Bu cümbüş, bu bahar... *Çılgın öpüşler*
Mercan kadehler *gizli gülüşler*
(Bir Gül Tazeliği)

Bir demir pençeydi sanki
İçimizde *eski korku*
Sarmaşıklar, *derin güller*
Arasında dem çekerek
Doğup ölen güvercinler
(Başka Bir Yıldızda)

Koşarım *saf billûruna*
(Sesin)

Uzak hayret burçlarında
Nevânın, ferahfezânın
(Sesin)

İkiz hayaletler gibi yürüdük
(Gezinti)

Tılsımlı gülleri gök bahçesinin
(Gezinti)

Eşya aksetmiş gibi *tılsımlı bir uykudan*
(Her Şey Yerliyerinde)

Bu *çılgın yuyaniş* her düşünceden
(Musiki)

Derin sularından bu ayna her an
(Ayna)

Bazan bir tebensüm tutuşmuş mercan
Rüyasıyla sanki *kanlı bir çiçek*
Ve saçlar ümitsiz öyle yüzecek
Olgun akşamların ağırlığından
(Ayna)

Garip, güzel, sonra mahzun
Işıkla yağmur beraber
(Mavi Maviydi Gökyüzü)

Şanlı hikâyesi binlerce erin
Muradiye sabrın *acı meyvası*
Havayı dolduran *uhrevî âhenk*
Ölüm bu *tılsımlı ebediyette*
(Bursa'da Zaman)

Ey *bâkir ten cümbüşü* her özleyişten sıcak
(Gül)

Yıldızların tuttuğu ayna *ezelî aşka*
(Gül)

O *derin sükülânın* aydınlattığı anlar
(Gül)

Asıl maviliğe, iç doya doya
Denizin *yaldızlı lâciverdini*
(Bırak Aydınlığa)

Git, *uzak akşamda* dağıt kendini
(Bırak Aydınlığa)

Sevinci, *gür hiddeti* içimde hiç susmayan
(Deniz)

Bu akşam yine geldin, gülümsedin derinde
Bir elmas parıltısı ve *mahrem murıldan*
(Deniz)

Tılsımlı çocuğu saf aydınlığın
(Raks)

Savruluyor yüzü, *çılgın kolları*
Yarattığı zaman bahçelerinde
(Raks)

Bu takımlarda da ya niteleyenden, ya nitelenenden ya da bağlı buldukları cümleden gelen bir soyutluk var. Sifat soyutsa, varlık soyutlaşıyor. “Tılsımlı çocuk, mahzun ışık”; varlık soyutsa, anlam bir kat daha soyutlaşıyor: “Gür hiddet, çılgın uyanış, uzak hayret.”

2) *Çift niteleme sıfatıyla yapılanlar :*

Ozan, nitelemek istediği varlığın, bir tek niteleme sıfatıyla nitelenmesini yeter görmeyerek iki niteleme sıfatı, anlamca kaynaşmış ikizlemeler, bir sıfatla bir de pekiştirilmiş sıfatı birlikte kullanmıştır.

Yekpare, geniş bir anın
.....

Başım sükutu öğüten
Uçsuz, bucaksız değirmen
İçim murada ermiş
Abasız potsuz bir derviş
.....

Mavi, masmavi bir ışık
Ortasında yüzmekteyim
(Ne İçindeyim Zamanın)

Küçük, sıksa kandil yüzler
(Sabaha Karşı)

Daha hülyalı, dalgın, ümitsizce kendisi
 (Bir Heykel İçin)
 Ne de başka bir remiz uçsuz bucaksız Çin'den
 (Bir Heykel İçin)
 Siyah, dağınk bir bulut
 (Akşam)

3) *Bileşik sıfatlarla yapılanlar :*

Güvercin bakışlı sessizlik bile
 Çınlıyor bir sonsuz devam vehmiyle
 (Bursa'da Zaman)
 Bak mücevher kanatlı bir kuş olmuş
 (Bırak Aydınlığa)
 Onlar ağlıyor kemanda
 Ve üzüntü dolu gözler
 (Sabaha Karşı)

4) *Sıfat - fiillerle yapılanlar :*

Sıfat-fiillerle yapılan takımlarda hem bir niteleyicilik hem de bir eylem vardır. Bu iki durumuyla sıfat-fiil, nitelediği varlığa devinim verir, onu devinim içinde niteler. Ahmet Hamdi Tanpınar, sıfat-fiilleri çok kullanmıştır. Bunları, sıfat-fiillerin yapıtlarını da dikkate alarak ayrı ayrı görelim:

A) *"-en" ekiyle yapılmış sıfat-fiillerle:*

Rüzgârda uçan tüy bile
 (Ne İçindeyim Zamanın)
 Suyun uzaklaşan, yaklaşan sesi
 (Uyanma)
 Deniz ufkunda batan güneş
 (Deniz Ufkunda)
 Akşamın mercan dallar gibi
 Suda olgunlaşan rüyası
 (Deniz Ufkunda)
 Hiç akmayan bir zaman nehrinin sularında
 (Bir Heykel İçin)
 İmkânsız sularda tutuşan gemi
 Uçan güvercinler avucumuzdan
 Ayrılmayan kader başucumuzda
 (Bir Gül Tazeliği)
 Akan deremdir ben susuz
 Çatlamış dudaklarımla
 Koşarım saf billûruna
 (Sesin)

Çırpınan bir ruhum artık
(Sesin)

Billür bir kadehe benziyordun sen
Uzanan yüzünle bu parıltıya
(Gezinti)

Rıhtımda *uyanana gemi*
Hatırladın mı engini
(Rıhtımda Uyuyan Gemi)

Ömrün gecesinde *öten bülbüller*
(Güller ve Kadehler)

Birden *gülümseyen yüzün*
Sabahların aynasında
Ve beni *çıldartan hüznün*
İki bakış arasında
(Mavi Maviydi Gökyüzü)

Karışan saatler içinde hatıranı

.....
Hasret kanat *çırpar düşünen ellerine*
(Karışan Saatler İçinde)

Uyku sularında *yüzen balıklar*
(Uyku Sularında)

Küçük şadırvanda *şakırdayan su*
(Bursa'da Zaman)

Bu günün rüzgârında *yıkanan mazi gülü*
(Bir Gün İcadiye'de)

Bir uykuya yaslanmış sessiz *kamaşan şafak*

.....
Tekrar doğuşun sırrı *gülümseyen bir yüzde*
Uykusuz geceleri içten kemiren *hüznün*
Bir azabın çarkında gerilmiş *ağaran gün*
(Gül)

Gelip yüzecek yeniden
Tenha Boğaz sularında
Külçelenen, kenetlenen
Işıkların arasında
(Akşam)

B) “-miş” ekiyle yapılmış sıfat-fiillerle:
Pencelerinde

Asılmış bir zümrüt gibidir hayat
Sonsuzluk ısıtır güzel kavsimde
Susamış bir ceylân gibi zamanı
 (Bendedir Korkusu)

Çatlamış dudaklarımla
Koşarım saf billûruna
 (Sesin)

Bir masal meyvası gibi paylaştık
Mehtabı kırılmış dal uçlarından
 (Hatırlama)

Serpilen aydınlıkta dalların arasından
Büyülenmiş bir ceylân gibi bakıyor zaman
 (Her Şey Yerliyende)

Açılmış bir kapı ümit boşluğa
 (Defne Dalı)

Dövülmüş altından veya mücevher
 (Güller ve Kadehler)

Bir esneyişinde yorulmuş tenin
 (Güller ve Kadehler)

Hapsolmuş bir şafak gibi derinde
Zamana gülecek hüznün ve neşen
 (Ayna)

Yaşıyor sihrini geçmiş zamanın
 (Bursa'da Zaman)

Açmamış güllerin siyah bahçesi
 (Ey Kartal Bakışlı)

Ve hâlâ eşğinde yarım kalmış rüyanın
 (Deniz)

C) “-r” ekiyle yapılmış sıfat-füllerin olumsuz biçimi :

Yekpâre geniş bir anın
Parçalanmaz akışında
 (Ne İçindeyim Zamanın)

5) Eksiz isim takımı durumundaki sıfat takımları :

Gümüş çıplaklığı bir başka bahar
Olan vücudunu ondan gizleme
 (Sabah)

Ey sükûtun bir nefeste
Yaktığı billûr âvize

.....

Ve hangi el boş geceden
 Uzattı bu *altın tası*
 (Yavaş Yavaş Aydınlanan)
Çelik gagasında fecri taşıyan
 (Benedir Korkusu)
 Ve yanık türküsü dalda bülbülün
Ateşten çemberi üstünde gülün
 (Uyanma)
 Ne uçan bir kırlangıç ne *sedef kumsalında*
 Ateşler püskürerek dolaşan bir ejderha
 (Bir Heykel İçin)
 Bir gül tazeliği içinde her an
Fildişi köpükten ve parıltıdan
 Mahmur, uğultulu yaz sabahları
 (Bir Gül Tazeliği)
 Bir cümbüş, bu bahar... Çılgın öpüşler
Mercan kadehleri gizli gülüşler
 (Bir Gül Tazeliği)
 Bir *demir pençeydi* sanki
 İçimizde eski korku
 (Başka Bir Yıldızda)
 Bir gül bu karanlıklarda
 Sükûta kendini *mercan*
Bir kadeh gibi sunmada
 (Bir Gül Bu Karanlıklarda)
Billûr bir kadehe benziyordun sen
 Uzanan yüzünle bu parıltıya
 (Gezinti)
 Bir *altın uçurum* derinleşmede
 (Musiki)
Billûr bir avize Bursa'da zaman
 (Bursa'da Zaman)
 Birdenbire değişti ve *yakut*
Bir kuş gerindi derinde
 (Akşam)

6) *Niteleyeni isim takımı olan sıfat takımı :*

Başka bir şey örttü ayak sesini
Ay rengi sessizliğin ötesinde
 (Yollar Çok Erken)
 Uzakta *yeşim rengi bir ufkun kenarında*
 (Bir Heykel İçin)

7) *Bir isim ve bir sıfatla yapılmış sıfat takımı :*

Tahtadan ve yumuşak rüya işçiliğinde
(Bir Heykel İçin)

Şiirler kitabındaki 37 şiirde bu kadar sıfat takımı kullanılmasından, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın betime, betimle sezdirmeye çok önem verdiği sonucu çıkar. Gerçekten Tanpınar, tüm şiirlerinde, iyice anlatmaya, renkleri, biçimleri, tam ve tüm göstermeğe, belirtmeğe çalışmıştır. Yukarıdaki dizelerde görüldüğü gibi ozan, betimlerde çoğunlukla soyut kalmıştır. Ya kullandığı sıfat ya da nitelediği varlık soyuttur.

Sıfatları, varlıkları ayrı ayrı ele alarak takımlar üzerine bir sonuca varmak doğru değildir. Sıfatları, sıfatların niteledikleri varlıkları birlikte hatta cümledeki diğer sözcüklerle birlikte ele almak, çok doğru sonuçlara götürür. Böyle bir incelemeden şu sonucu elde ediyoruz: Tanpınar, çoğunlukla soyutu vermeğe çalışmıştır; soyutu vermek için somut sıfatları, somut isimleri kullanmıştır. Kullandığı sıfat ve isimler, dizelerde, diğer sözcüklerle öyle bir yoğrulmuş yoğrulmuşlardır ki sıfat takımı somutluktan uçarak soyuta dönüşüvermiştir. “Musiki” şiirindeki “siyah gece” sıfat takımı, belli bir gerçeği veriyor gibi görünüyor. “Siyah gece” takımı dilbilgisindeki sıfat takımı değildir. Bu takım, dize içinde, dilbilgisinin anlamının üstünde bir anlam kazanmıştır. Bu dizede bu takım dolaylı tümleç olmuştur:

Bir melek uyanmış siyah *geceden*

“Ayna” şiirindeki “çıplak bir omuz” takımını ele alalım. “Çıplak” niteleme sıfatı, “omuz” ismini niteliyor. Şimdi dizedeki anlamına bakalım:

Kâh *çıplak bir omuz* sessiz düşecek

Bu dizedeki takımın anlamı değişmiştir.

“Gizli gülüşler, derin güller, uzak hayret, esrarlı bitiş, mahzun ışık, bâkir ten cümbüşü, hiç akmayan bir zaman, hapsolmuş bir şafak” takımlarında somuttan uzak çok güzel söyleyişler vardır.

Tanpınar, duyularını daha çok kendine özgü mecazlarla ortaya koyan bir ozandır. Sıfatların ve sıfat takımlarının sözlük anlamlarının dışında apayrı bir anlam kazanmaları, bu mecaz anlamlarının güçlerinin etkisiyle gerçekleşmektedir. Şöyle bir bakarsak, ozan, “siyah, mavi, mor, yeşil, beyaz, gümüş, billûr, fildişi, altın, zümrüt, mercan, yakut” renklerini ya doğrudan doğruya ya da varlıkların canlılığını ele alarak, renkleri hatırlatarak kullanmıştır. Bu renklerle imgesinde yarattığı evrenin tanıtımını yapmıştır.

Niteleme sıfatları içinde, tekrar tekrar “çıplak, eski, uzak, güzel, garip, ezelf, gizli, derin, tılsımlı, esrarlı, çılgın” sıfatlarını ele almıştır. Bu sıfatların,

dizelerde anlattıkları, sezdirdikleri, kendi anlamları değil, yanlarındaki sözcüklerle öteki dizelerden akıp gelen şiir büyüünün güzelliği içinde değişen, başka bir tatlılığa giren yepyeni bir anlamdır.

Pek çok kullandığı sıfat-fiillerde de anlam değeri, bambaşkadır. Bunlar, gösterdiğimiz eklerle yapılmışlardır. Dikkat edilirse “-ecek” ekiyle yapılmış sıfat-fiilin bulunmadığı görülür. Ozan, ya geçmiş zamanla (-miş), ya da şimdiki zaman la (-en,-mez) ilgilidir. “-en” ekiyle yapılan sıfat-fiiller (uçan tüy, olgunlaşan rüya, akmayan zaman) görünümünün içinde bulunduğumuz zamandaki durumlarını verirler. “-miş”liler ise (büyülenmiş ceylan, açılmış kapı, açmamış gülleri) içinde bulunduğumuz zamandan daha önceki zamanı anlatırlar. Tanpınar, zaman olarak içinde bulunduğumuz zamanla, geçmiş zamanla ilgilidir. Bu eklerle yaptığı sıfat-fiillerle nitelediği varlıklara ayrıca sıfat-fiilin eylem anlamından devinimler eklemiştir. Çekimli fiillerle ek-fiillere çok az yer yer veren Tanpınar’da sıfat fiillerin çok olması, bir eksiklik değil, dengeli bir durumdur. Ozan, sıfat-fiillerin eylemlerinin canlılığından faydalanmıştır: “Çırpınan bir ruh, uzanan yüz, akan dere, ayrılmayan kader, asılmış zümrüt, kırılmış dal, yorulmuş ten, yarım kalmış rüya.”

Ahmet H. Tanpınar’ın eksik isim takımlarını da yalnız renk için almış olması çok önemli bir niteliktir. İsim takımlarının eksik yapıları, varlığın ya neye benzediğini ya da varlığın neden yapıldığını bildirirler. Yukarıdaki örneklerde hep renk önem kazanmaktadır. Sıfatları yeter görmeyen ozan, isim takımlarını da renk belirtmek için ele almıştır: Gümüş çıplaklık, billûr âvize, altın tas, ateşten çember, sedef kumsal, fildişi köpük, vb. Bunlar içinde “billûr, mercan” birden fazla kullanılmıştır.

Şiirimize, hece ölçüsünün alışılmış durakları dışında ve anlam, sezgi kapsamı ötesinde, kendine özgü bir zaman güzelliği kazandırarak sabah, akşam, gece, gecelerin ötesi; düşünce sınırları dışı ve duyuş uçuşları uzaklıklarının duygulanışlarını işleyen Tanpınar’ın anlatımında ve üslûbunda yer alan sıfatları, dilbilgisi çerçevesi içinde göstermeğe çalıştık. Bunların estetik değerlerini ayrı bir incelemeyle veren Prof. Mehmet Kaplan’ın *Tanpınar’ın Şiir Dünyası*’nı okuyarak “sıfat”ın yarattığı anlatım gücünü görmek, elbette çok iyi bir davranış ve kazanç olur.

ATASÖZLERİ ve DEYİMLER

(ELKİTABI)

Ömer Asım Aksoy

(Değişik 2. basım)

5 Lira